

PAPER

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA AKRAVELDA ISHLANGAN NATYURMORT ASARLARINI TAHLIL QILISH ORQALIO'QUVCHILARDA NAFOSAT TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH

Abduqaxorova Muslima Mirzabahrom qizi^{1,*}

¹Andijon davlat pedagogika instituti Magistratura bo'limi Tasviriy san'at yo'nalishi 1–bosqich magistranti

* abduqahhorovamuslima11@gmail.com

Abstract

Tasviriy san'at darslari jarayonida akvarel texnikasida ishlangan natyurmort asarlarini tahlil qilish orqali o'quvchilarda estetik did va nafosat tarbiyasini shakllantirish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot san'at asarining tarbiyaviy funksiyasi, nafosat tushunchasiga ta'sir etuvchi omillar hamda amaliy pedagogik yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Yakunda dars jarayonida qo'llanishi mumkin bo'lgan samarali metodik tavsiyalar taqdim etiladi.

Key words: tasviriy san'at, akvarel, natyurmort, estetika, nafosat, tahlil, tarbiya, metodika, dars, pegagog, pedagogika, o'qituvchi, rang, ohang, go'zallik

Kirish

San'at inson ruhiyatining, tafakkurining va estetik dunyoqarashining in'ikosi bo'lib, kishilarda go'zallikni anglash, baholash va yaratish qobiliyatini shakllantiradi. Buyuk alloma Abu Nasr Forobiy san'atning inson tarbiyasidagi o'rnini alohida ta'kidlab, shunday degan: "San'at – bu kishilarni axloqan yuksaltirishning eng nozik vositasidir" (Forobiy, "Fozil odamlar shahri").

Bugungi kunda esa ta'lim jarayonida aynan tasviriy san'at orqali estetik tarbiyani yo'lga qo'yish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Tasviriy san'at darslari o'quvchilarda nafaqat badiiy tasvirlash ko'nikmalarini shakllantiradi, balki ularning estetik didi, go'zallikka nisbatan munosabati va ruhiy olamini boyitadi. Ayniqsa, akvarel texnikasi orqali yaratilgan natyurmort asarlarini tahlil qilish o'quvchilarga nafislik, hushyorlik, sabr-toqat va ichki fe'l-atvorni

Compiled on: November 20, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to Advances in Science and Education for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

tarbiyalash imkonini beradi. Maktab davrida shakllanuvchi estetik tarbiya bola shaxsining barkamol rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. San'atshunos olim H. Gardner fikricha, "San'at asarlari insonning intellektual rivojiga ta'sir qiluvchi mustaqil kognitiv tizimdir" (Gardner H., Art Education and Human Development, 1990). Demak, o'quvchilarning san'at asarlarini tahlil qilishi – bu faqat rasm chizish emas, balki murakkab tafakkur jarayonidir.

Mazkur maqolada tasviriy san'at darslarida akvarelda ishlangan naturmort asarlarini tahlil qilish orqali o'quvchilarda nafosat tarbiyasini shakllantirishning nazariy asoslari va amaliy metodlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, bunday tahlilning ta'limiy va tarbiyaviy samaradorligi, san'at orqali estetik dunyoqarashni boyitishdagi o'rni tahlil qilinadi. Maqsad – o'quvchida san'atni chuqur anglash, go'zallikni his qilish va qadrlash madaniyatini shakllantirishdir.

Natyurmort – rangtasvir fanida asosiy o'rinni egallaydi. Bu fanni o'rganishdan maqsad kelajakda tasviriy san'at o'qituvchisini natyurmort rangtasvirining nazariyasi va amaliy ko'nikmalarini chuqur egallash, ularning ijobiy qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir.

Natyurmort – fransuzcha so'z "nature morte" – jonsiz tabiat, ma'nosini anglatib, tasviriy san'at janri hisoblanadi. Insonning atrofini o'rab turgan real maishiy muhitda joylashgan va kompozitsiya jihatidan yaxlit guruhni tashkil qilgan narsalar tasvirlanadi. Natyurmortda "jonsiz buyumlar" masalan, uy-ro'zg'or buyumlari, turli atributlar, meva – sabzavotlar, gullar, qush va hayvonlarning tulumlari, qurol- aslahalar tasvirlanadi. Asosiy mavzuni to'ldirish uchun ba'zan natyurmortga odamlar, hayvonlar, qushlarni ham kiritish mumkin. Natyurmortda tasvirlayotgan buyumlar o'z egasining fe'l atvorini, qiziqishini yoritilgan yoki buyumlarning shakli, rangi, fakturasi, tuzilishidagi ritmik, dinamik va statik holatlarini ko'rsatishga qaratilgan. Nafosat – bu go'zallikni anglash ma'nosida juda ko'p yo'nalishlarga ega bo'lib, ular tabiat (tabiat landshaftlari, tabiat elementlari va jinslari, flora, fauna go'zalligi), lamiat (jamiyat, davlat, huquq, erkinlik, qonunlar go'zalligi), inson (tana, aql, ruhiyat go'zalligi), san'at (rassomchilik, haykaltaroshlik, adabiyot, she'riyat, teatr, kino, sirk go'zalliklari) go'zalliklari

kabilardan iboratdir. O'z navbatida ular bolalarda ahloq, odob, muomala, munosabat, mehnat va albatta nafosat tarbiyasini shakllantirib boradi.

Maktab tarbiya tizimida asosan obrazli suratlar, qiziqarli hikoya va o'yin – musobaqa usullari muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Obrazli suratlar bu albatta bola dunyoqarashini shakllantiradigan, modellar, maketlar, slaydlar, comicslar, o'yinchoqlar, bukletlar va kitobchalar kompleksini tashkil etadi. Unda suratlar aniq, yorqin va o'zigaxos qiziqarli bo'lishi kerak. Bu bolalarda nurli tuygularni shakllantiradi.

Jamiyatda madaniyat va san'at sohalarini yanada rivojlantirish, yoshlarni san'at, madaniyatga qiziqishini o'stirish, ularning estetik tarbiya hamda badiiy ta'limning pedagogik mohiyatini yanada oshirish mazkur yo'nalish bo'yicha faoliyat ko'rsatayotgan olimlar, ilg'or o'qituvchi-pedagoglar hamda bo'lajak tayyorlanayotgan kadrlarning kompetentlik darajasi ba kasbiy sifati bilan belgilanadi.

Nafosat go'zallik demakdir. Nafosat narsa va hodisalarning tashqi ko'rinishi (shakli, rangi)dagi mutanosiblikni, muvofiqlikni ifodalaydi (masalan, kishilardagi tashqi go'zallik, tabiatdagi ranglar jilosi). Kishilarning muomalasi, nutqi, aqli, kiyinishiga nisbatan nafosat tushunchasi ularning nazokatli, nozik didli ekanligidan dalolat beradi. Nafosat badiiy adabiyotda tabiatdagi hodisalarning go'zal tasvirini ifodalasa, san'atda san'at asarini aks ettirishning nozik uslubini, nafisligini yuzaga chiqaradi.

G'azal mulkingning sultoni Alisher Navoiy nafosat va go'zallik haqida quyidagi go'zal fikrlarni keltirib o'tadi: "Yer uzra yuz minglab ajoyib shakllar bor. Har bir shaklning o'ziga xos tovlanishlari, turlanishlari bor. Tasavvur qilaylik: tevarak-atrofdagi dengizlar yoki tog'lar, dasht-u sahrolar yoki gulshanlar, to'rg'ay va bulbullarni maftun etuvchi rango-rang nafis gul va lolalar, turli iqlimlar va mamlakatlar, daryolar, buloqlar va hokazolar mavjud. Bular atrofida yana 9 qavatli osmon, sobit-u sayyoralar, yulduzlar, mamlakatlar bo'lib, bari son-sanoqsizdir. To'rt unsur, yetti osmon, va olti tomon koinotning nodir va oliy asosidir. Koinotdagi barcha mavjudotlar ichida eng ulug'i inson va uning ko'nglidir". Alloma aytib o'tganidek, yer yuzida estetik zavq oladigan minglab hodisalar, mavjudot va nabototlar mavjud. Ular ichida esa eng ulug'ini

inson deb ta'kidlaydi.

Tasviriy san'at esa, nafaqat amaliy ko'nikmalarni, balki inson qalbida go'zallik, badiiyat, milliy qadriyatlar, mehr-oqibat, ona tabiatga mehr kabi tuyg'ularni shakllantiradi. O'quvchilarning tafakkuri, tasavvuri, ranglar va shakllarni idrok etish qobiliyatini rivojlantirishda bu fanning o'rni alohida e'tiborga loyiq. Tasviriy san'at – bu inson tafakkurining mahsuli sifatida moddiy va ma'naviy boylik yaratishga xizmat qiluvchi fanlardan biridir.

Bu fanning asosiy vazifasi:

O'quvchilarga chizmachilik, rasm solish, bo'yash, kompozitsiya yaratish kabi ko'nikmalarni berish;

- Ularning estetik didini shakllantirish;
- Milliy va jahon san'at namunalarini o'rgatish orqali estetik tarbiya berish;
- Mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvga undash.

Tasviriy san'atning ta'lim-tarbiyadagi o'rni quyidagilardan iborat: Estetik tarbiya vositasi sifatida. Estetik tarbiya – bu inson qalbida go'zallikka nisbatan mehr uyg'otishdir. Tasviriy san'at darslari bolalarda badiiy didni, go'zallikni anglashni, ranglar uyg'unligini sezish qobiliyatini shakllantiradi. Har bir rasm ortida bir fikr, bir g'oya bo'lib, bu orqali bolalar tabiatni, inson munosabatlarini, urf-odatlarini badiiy ifodalaydilar. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda. Rasm chizish, rang tanlash, obraz yaratish – bularning barchasi o'quvchilarda erkin fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Tasviriy san'at darslarida berilgan topshiriqlar bolalarni fikrlashga, o'z fikrini badiiy shaklda ifodalashga undaydi.

Milliy qadriyatlarni singdirishda. Tasviriy san'at orqali xalq amaliy san'ati, milliy naqshlar, tarixiy obidalar, milliy kiyimlar va an'analar o'rgatiladi. Bu esa yosh avlodning o'z milliy qadriyatlariga hurmat bilan qarashiga, uni ardoqlashiga zamin yaratadi. Psixologik va ruhiy barqarorlikni ta'minlashda. Rasm chizish – bu o'ziga xos terapiya. O'quvchilar dars jarayonida o'z his-tuyg'ularini rasm orqali ifodalaydilar. Bu ularning ruhiy holatini yengillashtiradi, stressni kamaytiradi. Shuningdek, tasviriy san'at introvert bolalarning ichki dunyosini ochishda muhim rol o'ynaydi.

Akvarel natyurmort tahlili darsida o'qituvchi tomondan qo'llaniladigan bosqichlar:

Kiruvchi (motivatsion) bosqich. O'quvchilarga

“natyurmort nima?”, “akvarel texnikasi bilan ishlashda qanday imkoniyatlar bor?” degan savollar bilan boshlang. Ilgari tanilgan natyurmort misollarini ko'rsatish orqali qiziqish uyg'oting.

Akvarel bilan ishlash texnikasi, uning o'ziga xosligi (masalan: yarim shaffof qatlam, suv va bo'yoq munosabati, rang o'zgarishi) haqida qisqa tushuntirish. Nafosat tarbiyasi nuqtai nazaridan – san'at asariga qarab yoqimli his-tuyg'u, sezgi uyg'unligi, bezaklilikni anglash mumkinligi haqida kollektiv suhbat.

Ko'rish-tahlil bosqichi. O'z asarlarini yoki tanlangan akvarel natyurmort misollarini ko'rib, o'quvchilarga quyidagi yo'nalishlarda savollar berish: Ob'ektlar tanlovi: nima uchun aynan bu meva, idish, gullar va h.k. tanlangan? Kompozitsiya: ob'ektlar qanday joylashtirilgan, asosiy nuqta (fokus) qayerda? Rang va qadamlash: ranglar qanday tanlangan, yorug'lik-soya munosabati, qaysi ranglar yonida joylashgan? Akvarel texnikasi: qatlamlar, eruvchanlik, suv bilan bo'yoq aralashuvi, “oq joylar” ishlatilganmi? Estetik effekt: bu rasmni ko'rganda qanday ta'sir paydo bo'ladi – tinchlik, uyg'unlik, qo'rqinch, bezaklilikmi? Bu his-tuyg'u qanday rang va chiziqalarda aks etgan? Ushbu savollar orqali o'quvchilarga tanqidiy qarashni o'rgatish – ya'ni “go'zallik”ni passiv qabul qilish emas, balki “nega bu go'zal?” degan savol bilan faol fikrlash.

1. Yaratuvchi bosqich. O'quvchilarga o'z akvarel natyurmortlarini tayyorlashni topshiring – ob'ektni tanlash, kompozitsiyani belgilash, yorug'lik-soya bilan tajriba qilish va akvarel texnikasi bilan ishlash. Ish davomida o'qituvchi shunday intervensiyalar kiritsin: “Bu ranglar sizni qanday his qiladi?”, “Qayerda esa suvsiz bo'yoq (dry brush) ishlatilsa bo'ladi?”, “Bo'yashdan oldin suhbat qilaylik: naqshlar (texture) va fon bilan qanday munosabatda bo'lsin?” va h.k. Asarni yakunlagandan so'ng, o'quvchilar o'z ishlarini taqdim etsin, hamkasblar bilan baham ko'rsin, o'zgarishlar, xatolar, yangi tajribalar haqida fikr almashilsin.

2. Refleksiya va baholash bosqichi. O'quvchilar o'z ishini tahlil qilsin: “Men nimani maqsad qilgandim?”, “Natijasi maqsadga yetdimi?”, “Nimaga o'xshamadi va nima sabab?” – shaklida yozma yoki og'zaki refleksiya. Guruh sifatida muhokama – har bir asar haqida “nima

yoqdi?”, “nima takomillashtirilishi mumkin?” degan savollar bilan. Bu jarayon orqali nafosat hissi rivojlanadi: o‘quvchi nafaqat chizdi, balki o‘z ishini qadrlashni, go‘zallikni anglashni o‘rganadi. O‘qituvchi baholash mezonlarini e‘lon qilgan bo‘lsa: texnika, kompozitsiya, rang uyg‘unligi, nazariy tushuncha va estetik ifoda — shu mezonlar yordamida baholash.

3. Integratsiya va kengaytma bosqichi. Natyurmort mavzusini boshqa darslar bilan bog‘lash: masalan, tarixdan — barok still-life rasmlari; ona tili bilan — san‘at haqida ta‘rif yozish; atrof muhit bilan — tabiiy ob‘ektlarni tanlang va ularni akvarel orqali ifodalash. Sinf yoki maktab bo‘ylab estetik muhit yaratish: akvarel natyurmortlarni maktab galereyasida (koridorda) namoyish qilish, o‘quvchilar ishlarini doimiy ravishda yangilab turish — bu nafosatga doimiy e‘tibor shakllantiradi. Ota-ona ham jalb etilishi mumkin: uyda kichik akvarel loyiha berish, oilaviy “natyurmort ko‘rgazmasi” tashkil qilish orqali san‘atga bo‘lgan hurmat va estetik his-tuyg‘u mustahkamlanadi.

Tasviriy san‘at darslari nafaqat chizish yoki bo‘yoq bilan ishlashni o‘rgatadigan fan, balki inson qalbida go‘zallikni his etish, uni qadrlash va hayotda estetik mezonlar asosida qaror qabul qilish madaniyatini shakllantiradigan muhim tarbiyaviy jarayondir. Xususan, akvarel texnikasida ishlangan natyurmort asarlarini tahlil qilish o‘quvchilarda rang, shakl va kompozitsiyaning o‘zaro uyg‘unligini anglash orqali nafosat hissini chuqurlashtiradi. Natyurmortdagi har bir predmet — oddiy idish, meva yoki gul — san‘at tili orqali inson ruhiyatiga estetik zavq, osoyishtalik va hayot go‘zalligini singdiradi.

Akvarel texnikasi o‘zining nozikligi, shaffofligi va tabiiylikni ifodalash imkoniyatlari bilan o‘quvchini kuzatish, sabr, aniqlik va hissiy uyg‘unlikka o‘rgatadi. Shu bois, dars jarayonida akvarel natyurmortlarni tahlil qilish nafaqat tasviriy malakani oshiradi, balki estetik idrok, did, didaktik tafakkur va ijodiy sezgirlikni rivojlantiradi. Har bir o‘quvchi o‘z qo‘li bilan yaratgan akvarel asarida ranglar uyg‘unligi va yorug‘lik o‘yini orqali go‘zallikni his etishni, uni tasvir orqali ifodalashni o‘rganadi. Bu jarayon o‘z navbatida o‘quvchining ichki dunyosini boyitadi, go‘zallikka intilish va uni qadrlash madaniyatini shakllantiradi.

Tasviriy san‘at darslarida bunday yondashuv o‘quvchilarning estetik dunyoqarashini kengaytirish, ularni atrofda borliqni go‘zallik mezonida ko‘ra bilishga o‘rgatishning eng samarali vositasidir. Akvarel texnikasi orqali ishlangan natyurmort asarlarini tahlil qilish — nafosat tarbiyasining amaliy ifodasidir: o‘quvchi ko‘rganini chizish bilan cheklanmay, uni his etadi, tushunadi, baholaydi va ijodiy tarzda qayta yaratadi. Xulosa qilib aytganda, tasviriy san‘at darslarida akvarel natyurmortlarni o‘rganish orqali nafosat tarbiyasini shakllantirish o‘quvchilarda badiiy did, estetik tafakkur, ijodkorlik va go‘zallikka mehr uyg‘otadi. Bu esa yosh avlodni nafaqat san‘atni sevuvchi, balki hayotda go‘zallikni yaratishga, uni asrashga intiluvchi, estetik qadriyatlarini qadrlovchi komil shaxs sifatida voyaga yetkazishning muhim omilidir.

References

1. Askariva O. M., Xaitboev M., Nishonov S. *Pedagogika –T.: O‘zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati*, 2010
2. G‘aybullayeva N.M. *Tasviriy san‘at fanining maktab o‘quvchilarining ta’limtarbiyasidagi tutgan o‘rni // Science and innovation. UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181- 3337. International scientific journal volume 1 issue 6.*
3. *Pedagogika. M. To‘xtaxo‘jaevaning umumiy tahriri ostida. – T. :O‘zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati*, 2010.
4. Mamitaliev A.G., Adhamova O.R., Solijonova M.J. (2023). *Kelajak avlod tarbiyasida tasviriy san‘atning o‘rni. Educational Research in Universal Sciences, 2(1 SPECIAL), 56–62. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/1754>*
5. Sarsenova G.S. *O‘quvchilar ta’lim-tarbiyasida tasviriy san‘at roli va o‘rni // “Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya materillari. Toshkent – 2024.*
6. Sarsenova G.S. *O‘quvchilar ta’lim-tarbiyasida tasviriy san‘at roli va o‘rni // “Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya*

va amaliyot” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya materillari. Toshkent – 2024.

7. Konisbaeva K. Ta’lim jarayonini takomillashtirishda tasviriy san’atning o’rni // Вестник магистратуры. 2022. №6-1 (129). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ta-limjarayonini-takomillashtirishda-tasviriy-san-atning-o-rni> (дата обращения: 12.05.2025).